

مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب

اتاق بازرگانی صنایع معادن و کشاورزی ایران

آسیب شناسی و تحلیل گوشت مرغ کشور از منظر تولید، تجارت و عرضه در بازه زمانی سال های ۱۴۰۰-۱۳۷۵ با نگاهی به لاین آراین

مهرماه ۱۴۰۲

مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب

شناسنامه گزارش

عنوان:

آسیب‌شناسی و تحلیل تولید گوشت مرغ کشور از منظر تولید، تجارت و عرضه در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵ با نگاهی به لاین آراین

مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق ایران

تهیه کننده: دکتر آناهیتا ولی‌اللهی بیشه، دکتر سید فرزاد طلاکش و دکتر روجا کیان پور
 با همکاری: دکتر احمد زارع فیض‌آبادی، دکتر ابوالقاسم حسن پور اصطهباناتی، دکتر بهزاد فکاری، دکتر محمد مهدی فارسی علی آبادی و مهندس رکسانا سید رئوفی
 ناظر علمی: مهندس عباس کشاورز
 تاریخ انتشار: مهر ماه ۱۴۰۲

طبقه بندی موضوعی: آسیب‌شناسی گوشت مرغ
 واژه‌های کلیدی: امنیت غذایی، گوشت مرغ، لاین آراین

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان موسوی (فرست)، پلاک ۱۷۵، تلفن: ۸۵۷۳۲۸۴۹

«فهرست مطالب»

خلاصه	۱
مقدمه	۳
۱- آسیب‌شناسی تولید و تجارت گوشت مرغ	۶
۱-۱- تولید گوشت مرغ	۶
۱-۲- تجارت و سرانه مصرف گوشت مرغ	۱۰
۱-۳- میزان خوداتکایی در تأمین گوشت مرغ و شکاف تغذیه‌ای در مصرف آن	۱۲
۱-۴- تأمین خوراک طیور	۱۳
۲- مهمترین چالش‌های صنعت طیور	۱۵
۳- مرغ لاین آراین	۱۷
۳-۱- تاریخچه مرغ لاین آراین در ایران	۱۷
۳-۲- برآورد میزان افت نژاد آراین	۱۸
۳-۳- استراتژی مطلوب جهت توسعه نژاد آراین	۲۰
۳-۴- پیشنهادات جهت تولید و صادرات پایدار گوشت مرغ و محصولات آن	۲۰
منابع	۲۲

« فهرست جدول ها »

- جدول ۱. اهداف و عملکرد برنامه‌های توسعه سوم تا ششم در تولید گوشت مرغ. (واحد: هزار تن - درصد) ۹
- جدول ۲. ویژگی‌های مرغ گوشتی و مرغ مادر مورد استفاده در محاسبات میزان افت استفاده از نژاد آرین ۱۹
- جدول ۳. پنج سناریو جهت تامین مرغ مورد نیاز کشور با تامین از نژاد خارجی یا نژاد آرین با توجه به نیاز به تامین ۲۳۶۶ هزار تن مرغ در کشور ۱۹
- جدول ۴. مقادیر هزینه‌های ایجاد شده در صورت استفاده از نژاد آرین ۲۰

« فهرست نمودارها »

- نمودار ۱. روند تولید گوشت مرغ در کشور طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵ و اهداف برنامه‌های سوم تا ششم توسعه جهت تولید آن. ۷
- نمودار ۲. روند واردات و صادرات گوشت مرغ در کشور طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵. ۱۰
- نمودار ۳. تولید، واردات، صادرات، عرضه کل و عرضه سرانه گوشت مرغ طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵ و مصرف سرانه آن طی سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۸۷. ۱۱
- نمودار ۴. وضعیت خوداتکایی کشور در تامین گوشت مرغ و شکاف تغذیه‌ای در مصرف آن طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵. ۱۳
- نمودار ۵. روند تولید، واردات، عرضه کل و خوداتکایی ذرت دانه‌ای و تولید گوشت مرغ در کشور طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵. ۱۴
- نمودار ۶. روند تولید، واردات، عرضه کل و خوداتکایی کنجاله و تولید گوشت مرغ در کشور طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵. ۱۵

خلاصه

علیرغم تأکید احکام و قوانین بالادستی نظیر قانون اساسی، سیاست‌های کلی نظام، احکام و سیاست‌ها و اهداف برنامه‌های پنج‌ساله توسعه مبتنی بر تکلیف و اهتمام دولت‌ها بر افزایش تولیدات داخلی و تقویت امنیت غذایی، ارزیابی‌های حاکی از آن است که میزان خودکفایی در تأمین انرژی و پروتئین از تولیدات داخلی به دلیل عدم تطبیق این احکام با ظرفیت‌های اکولوژی کشور و نارسایی‌های تأمین سرمایه، فن‌آوری‌ها و دانش فنی، پایدار نبوده و همواره نوسانات بسیاری داشته است. لذا، در گزارش حاضر، با توجه به اهمیت و جایگاه ویژه گوشت مرغ در سبد غذایی خانوارهای روستایی و شهری، وضعیت صنعت مرغ کشور طی دوره زمانی سال‌های ۱۳۷۵-۱۴۰۰ از منظر تولید و تجارت و چالش‌های آن و همچنین میزان تحقق اهداف برنامه‌های سوم تا ششم توسعه در زمینه تولید این ماده پروتئینی با اهمیت مورد آسیب‌شناسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

متوسط سالانه میزان تولید گوشت مرغ از ۶۹۶ هزار تن در دوره پایه (سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۷۸) با رشد کل دوره ۲۷۴ و متوسط رشد سالانه ۶/۲ درصد به ۲۶۰۲ هزار تن در دوره انتهایی (سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۹۷) افزایش داشته است. در فاصله دو مقطع مورد بررسی، سهم گوشت مرغ از کل تولیدات حیوانی از ۹/۴ به ۱۵/۴ درصد فزونی یافته، به گونه‌ای که پس از عسل بیشترین میزان افزایش سهم را میان تولیدات حیوانی دارا بوده است.

نتایج بررسی‌ها حاکی از آن می‌باشد که تقریباً در تمامی سال‌های برنامه سوم، اهداف برنامه در خصوص تولید گوشت مرغ برآورده شده است. از این روی، برنامه مذکور را می‌توان برنامه‌ای موفق در تحقق اهداف مربوط به تولید گوشت مرغ به‌شمار آورد. در برنامه سوم، اهداف تعیین‌شده برای تولید گوشت مرغ ۷۹۴ هزار تن و میزان تحقق این هدف نیز ۱۲۳ درصد بوده است. در برنامه چهارم پیش‌بینی گردیده که به‌طور متوسط ۱۴۲۱ هزار تن گوشت مرغ تولید شود که با توجه به عملکرد برنامه ۱۰۲ درصد این اهداف تأمین شده است. هدف برنامه پنجم برای تولید گوشت مرغ ۲۰۴۹ هزار تن و میزان تحقق آن ۹۵ درصد بوده است. به‌طور کلی، دو برنامه چهارم و پنجم توسعه در تولید گوشت مرغ کمترین مقدار عملکرد نسبت به اهداف تعیین‌شده را در اختیار داشته‌اند. کاهش میزان تحقق اهداف تولید در دو برنامه چهارم و پنجم توسعه ناشی از تدقیق آمارهای تولیدی بخش کشاورزی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۱ توسط مدیران وقت می‌باشد. بنا بر آمارهای رسمی تولید گوشت مرغ، در برنامه ششم مجدد میزان تحقق اهداف پیش‌بینی‌شده افزایش یافته است. در این برنامه، پیش‌بینی هدف بر این قرار بوده که به‌طور متوسط ۲۳۳۵ هزار تن گوشت مرغ تولید گردد که ۱۰۸ درصد هدف مذکور برآورده شده است.

بر اساس آمار مصرف سرانه محصولات غذایی که توسط مرکز آمار ایران طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۹ منتشر شده، کشور در تأمین گوشت مرغ موردنیاز جامعه موفق عمل کرده و خوداتکا بوده است. میزان خوداتکایی در تأمین گوشت مرغ مصرفی کشور طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۲ بین ۹۷ تا ۹۹ درصد نوسان داشته و طی سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۳ نیز برابر ۱۰۰ درصد و ثابت بوده است.

در همین راستا، موضوعی دیگری که می‌بایست به آن توجه لازم مبذول گردد، این مهم است که ایران در زمره معدود کشورهای جهان اعم از ایالات متحده آمریکا، انگلیس، هلند، آلمان و فرانسه قرار دارد که در حال حاضر از دانش تولید مرغ لاین برخوردار می‌باشند. تولید لاین، پیشرفته‌ترین فن‌آوری در صنعت طیور است که تمامی مرغ‌های اجداد، مادر، گوشتی و تخم‌گذار از آن مشتق می‌شوند. مرغ لاین همچنین تعیین‌کننده تمامی صفات و خصوصیات ذاتی مرغ (برای مثال، میزان بازدهی) به‌شمار می‌آید. با این وجود، لازم به توضیح است که استفاده از نژاد آرین (هیبرو واردشده از هلند) در کشور، متأثر از سیاست‌های دولت‌های مختلف در این رابطه همواره با فرازونشیب‌هایی همراه بوده است. علیرغم سیاست‌های حمایتی دولت در قبال نژاد آرین، شاهد کاهش استقبال مرغداران کشور از نژاد مذکور هستیم که دلیل آن نیز عمدتاً پایین بودن عملکرد نژاد آرین در مقایسه با نژادهای خارجی می‌باشد. ضریب تبدیل دان نژاد آرین اختلاف معنی‌داری با نژادهای رقیب خارجی داشته و مهم‌تر این‌که طی این سال‌ها هیچ اقدام اصلاحات ژنتیکی در مورد نژاد آرین اتخاذ و اجرا نشده است. حال آن‌که رقبای خارجی با انجام کارهای اصلاحی مانند کاهش نسبت سر، پا، گردن و مواد زاید به گوشت، میزان ضایعات مرغ را کاهش داده و گوی سبقت را در این مورد از ایران ربوده‌اند.

از این روی، در صورت استفاده از نژاد آرین در مقابل نژاد خارجی، هزینه اضافه پرورش نژاد فعلی آرین (بدون احیای ژنتیکی قابل قبول) با احتساب هزینه‌های مرغ مادر گوشتی این نژاد در مجموع ۴۷۹۴۶۵ میلیارد ریال برآورد می‌شود. این مبلغ با توجه به نرخ تسعیر دلار (۲۸۵ هزار ریال) معادل ۱۶۸۲/۳ میلیون دلار می‌باشد؛ یعنی به‌ازای هر کیلو گوشت مرغ تولیدی برابر ۲۰۲/۷ هزار ریال، به‌ازای هر جوجه برابر ۳۵۶/۲ هزار ریال و به‌ازای هر فرد برابر ۵۲۶۸/۹ هزار ریال هزینه اضافه پرداخت می‌گردد.

شایان ذکر است با وجود اقداماتی که با هدف بهبود وضعیت تولید گوشت مرغ در کشور انجام شده، این صنعت کماکان با چالش‌ها و تنگناهای بسیاری همچون نارسایی زنجیرهای تولید، مداخلات دولت، کمبود سرمایه‌گذاری و نقدینگی، نابسامانی در دسترسی تولیدکنندگان به فن‌آوری‌های پربازده (لاین)، کم‌بازده بودن سیستم‌های تولید (مکانیزم پرورش، اندازه واحدها و نظایر آن)، صنایع تبدیلی و تکمیلی و اطلاعات آماری درست، ضعف در پایش بازار داخلی و بی‌برنامگی در صادرات مازاد محصول و پیشگیری از بیماری‌های طیور (واکسیناسیون، ضدعفونی‌های اولیه و نظایر آن) و ... مواجه می‌باشد که دستیابی به عملکرد مطلوب را دشوار می‌سازد.

مقدمه

بنا بر پیش‌بینی‌های صورت‌گرفته، جمعیت جهان از ۸ میلیارد نفر در سال ۲۰۲۲ به ۹/۷ میلیارد نفر تا سال ۲۰۵۰ و به ۱۰/۴ میلیارد نفر تا سال ۲۱۰۰ افزایش و همچنین میانگین طول عمر انسان و متوسط سرانه مصرف انرژی تا سال ۲۰۵۰ به ترتیب به ۷۷ سال و ۳۰۰۰ کیلوکالری در روز فزونی می‌یابد (سازمان ملل متحد، ۲۰۲۲ و سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد، ۲۰۱۲). این تغییرات بی‌تردید به چالش‌های متعددی همچون ناامنی غذایی، فقر، کمبود منابع و تغییرات اقلیمی دامن خواهد زد. پرداختن به چالش‌های مذکور و یافتن راه‌حل برای آن‌ها در گرو تلاش مشترک و گسترده تمامی ذینفعان در سراسر جهان قرار دارد. به‌منظور نیل به توسعه پایدار، حفاظت از کره زمین و کاهش فقر، سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۵، ۱۷ هدف بنیادین را به‌عنوان اهداف توسعه پایدار جهان تا سال ۲۰۳۰ تصویب نمود که دومین هدف آن بر "پایان دادن به گرسنگی، تحقق امنیت غذایی و بهبود تغذیه مردم جهان به‌واسطه کشاورزی پایدار" متمرکز می‌باشد.

جهت تحقق هدف مورداشاره به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، بخش طیور از جنبه‌های مختلفی بسیار حائز اهمیت می‌باشد. در وهله نخست، این محصول حیوانی به‌عنوان منبع مهم، باکیفیت، متعادل و قابل-دسترس پروتئین و ریزمغذی‌های حیاتی متعدد (از جمله آهن، روی و ویتامین‌های C، B₆، B₁₂ و A) که شمار قابل‌توجهی از جمعیت جهان بدین لحاظ از سوءتغذیه رنج می‌برند، شناخته می‌شود. بنابراین، برای نیل به یک رژیم غذایی متناسب از نظر تغذیه‌ای به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، مصرف متعادل این گروه از تولیدات کشاورزی از اهمیت وافری برخوردار است.

پرورش طیور یکی از منابع امرار معاش تولیدکنندگان خرده‌مالک به‌خصوص در کشورهایی که کماکان مسیر پرفراز و نشیب توسعه را پیش روی خود دارند، محسوب می‌شود و گرچه میانگین سهم درآمد حاصل از پرورش طیور کمتر از تولید محصولات زراعی می‌باشد، اما با گذر زمان رو به فزونی نهاده است. محصولات حیوانی را می‌توان محصولاتی با ارزش اقتصادی بالا (به‌ویژه در مقایسه با محصولات زراعی) به‌شمار آورد. برای مثال، متوسط قیمت جهانی چهار سال منتهی به ۲۰۲۲ یک تن گوشت مرغ بالغ بر ۴ برابر قیمت ذرت و ۲/۸ برابر کنجاله سویا است. از این روی، گوشت در کشورهای کم‌توسعه‌یافته و در حال توسعه در زمره کالاهای کشاورزی که دارای بالاترین ارزش ناخالص تولید می‌باشد، قرار دارد.

طی چند دهه اخیر، هرچند شاهد دست‌آوردهای شایان‌توجهی در بخش طیور کشور بوده‌ایم، اما این زیربخش کماکان به‌طور گسترده و ناامیدکننده‌ای از بی‌برنامگی و روزمرگی رنج می‌برد.

به‌عنوان مثال، در فعالیتهای مربوط به تولید محصولات طیور مداخلات گسترده دولت و عدم واگذاری تصدی‌گری به بخش خصوصی (با وجود قوانین مشخص، نافذ و قابل‌اجرایی که در این زمینه وجود دارد)

تاکنون بسیار مشکل آفرین بوده است. در صنعتی که بیش از ۹۸ درصد آن به سرمایه بخش خصوصی وابسته است، بی شک این امر منطقی نمی باشد که دولت به جای نظارت و سیاست گذاری، در کارهای اجرایی و اقتصادی دخالت نماید. البته لازم به ذکر است که بخش خصوصی نیز بایستی تضامین لازم را در رابطه با تصدی گری ها ارائه دهد.

نبود ضعف عملکردی و حمایتی از توسعه واقعی زنجیره یکپارچه تأمین و ارزش که بتواند به برندسازی منتهی گردد و بازارهای داخلی و خارجی را تحت مدیریت خود قرار دهد، از دیگر کاستی های صنعت طیور می باشد. در این رابطه هرچند دستورالعمل های مشخصی وجود دارد، اما همزمان این نگرانی بروز می نماید که اگر سیاست تولید و عرضه به شکل یک زنجیره یکپارچه درآید آیا ممکن است که منجر به انحصار شود؟!

مواردی همچون نبود آمایش سرزمینی برای نحوه گسترش صنعت طیور، نامناسب بودن اندازه و مناطق استقرار واحدهای پرورش طیور، بالا بودن هزینه های تولید، کمبود صنایع تبدیلی و تکمیلی، سرانه مصرف پایین پروتئین حیوانی، استفاده از خوراک دستی به جای خوراک آماده بهداشتی (کارخانه ای) به ویژه در واحدهای خرده مالکی و ... از جمله چالش های بی شماری هستند که پایداری تولیدات طیور کشور را در معرض تهدیدی جدی قرار داده اند.

لذا، در راستای تنظیم برنامه امنیت غذایی کشور، در مجموعه حاضر، وضعیت صنعت طیور با بهره مندی از تجارب ارزشمند کارشناسان و فعالان بخش خصوصی پیشرو و همچنین منابع علمی در دسترس مورد مطالعه و آسیب شناسی قرار گرفته است. این آسیب شناسی به واسطه ارزیابی روند تولید، میزان تقاضا، صادرات و واردات گوشت مرغ طی دوره های ۲۶ ساله از سال ۱۳۷۵ تا سال ۱۴۰۰ و به واسطه ارزیابی روند سرانه مصرف محصولات مذکور طی دوره های ۱۳ ساله از سال ۱۳۸۷ تا سال ۱۳۹۹ انجام پذیرفته و چالش های موجود، راهکارها و اقدامات لازم جهت رفع مشکلات و موانع احصاء گردیده است.

اطلاعات مورد نیاز برای مطالعه و آسیب شناسی وضعیت بخش طیور طی مراحل مختلفی جمع آوری گردیده که در ادامه به شرح آن پرداخته شده است:

- با بهره گیری از اطلاعات و آمارهای وزارت جهاد کشاورزی، مرکز آمار ایران، اتاق بازرگانی، صنعت، معدن و کشاورزی ایران و سایر سازمان های مرتبط و پس از بررسی کیفی داده ها، تجزیه و تحلیل تولید گوشت مرغ و خوراک آن طی دوره زمانی سال های ۱۴۰۰-۱۳۷۵ انجام پذیرفته است.

- به منظور پرهیز از تأثیر شرایط اقلیمی و اقتصادی و سایر مؤلفه‌های اثرگذار بر این تولید، دو بازه زمانی چهارساله به عنوان دوره پایه (متوسط سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۷۵) و دوره پایانی (متوسط سال‌های ۱۳۹۷-۱۴۰۰) برای ارزیابی‌ها ملاک قرار گرفته‌اند.
- ارزیابی اهداف، عملکرد و درصد تحقق تولید گوشت مرغ در طول برنامه‌های سوم تا ششم توسعه (سال‌های ۱۳۷۹-۱۴۰۰) بر اساس مقدار اهداف تعیین‌شده برنامه‌ها و مقدار تولیدات اعلامی در آمارنامه‌های وزارت جهاد کشاورزی انجام شده است.
- با توجه به نقش و اهمیت طیور در تأمین مستقیم انرژی، پروتئین، ویتامین‌ها و مکمل‌های غذایی مصرفی انسان‌ها، بررسی تولید، واردات، صادرات، عرضه کل و سرانه عرضه و مصرف صورت پذیرفته است.
- برای محاسبه نرخ رشد سالانه از روش نرخ رشد سالانه مرکب استفاده شده است. در این روش مقدار انتهایی دوره تقسیم بر مقدار ابتدایی دوره گردیده و مجذور $t/1$ از تقسیم فوق به دست آمده و در نهایت منهای یک شده است. t نشان‌دهنده تعداد سال‌های دوره می‌باشد.

۱- آسیب‌شناسی تولید و تجارت گوشت مرغ

۱-۱- تولید گوشت مرغ

گوشت مرغ منبع عالی پروتئین کامل است. یک پروتئین کامل، پروتئینی است که تمامی نه اسید آمینه ضروری را که بدن نمی‌تواند به تنهایی بسازد، تأمین نماید. گوشت مرغ علاوه بر پروتئین، حاوی مواد معدنی و ویتامین‌هایی همچون B₁₂ می‌باشد.

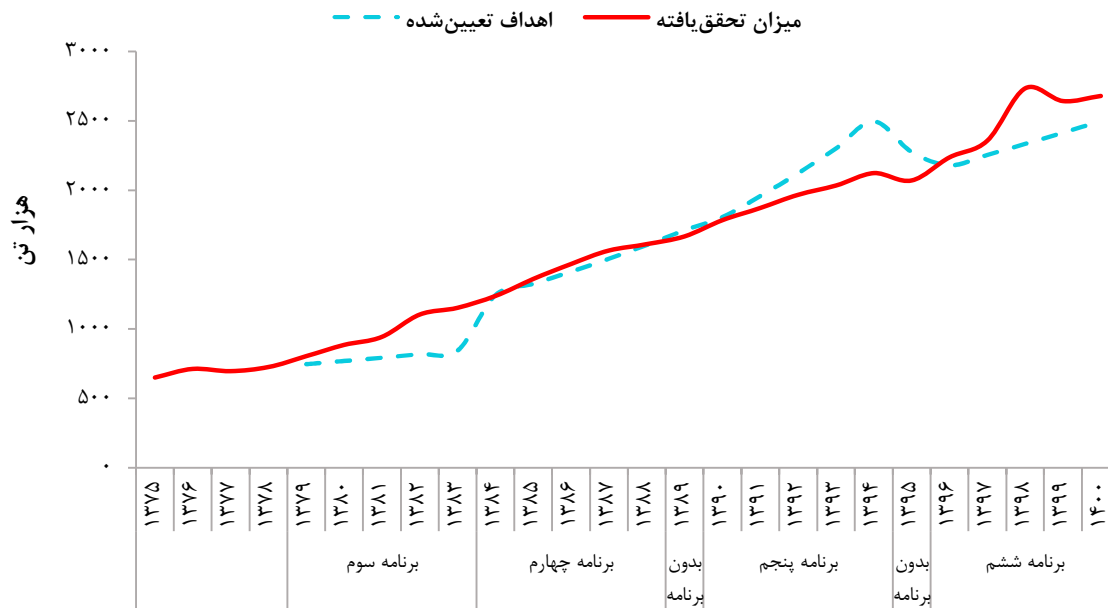
سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد در سال ۲۰۲۱ میزان تولید گوشت مرغ در جهان را برابر ۱۲۲ میلیون تن گزارش کرده که از این میزان بنا بر آمارهای وزارت جهاد کشاورزی ۲/۲ درصد آن (معادل ۲/۷ میلیون تن) متعلق به ایران بوده است. بررسی‌ها همچنین حاکی از آن است که متوسط وزن هر لاشه مرغ در ایران برابر ۲/۵، در جهان برابر ۱/۶ و در کشورهای برزیل، ایالات متحده آمریکا، اسپانیا، روسیه، مکزیک، آلمان، هندوستان و چین به ترتیب برابر ۲/۴، ۲/۲، ۲، ۱/۹، ۱/۸، ۱/۷، ۱/۳ و ۱/۳ کیلوگرم می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰ و سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد، ۲۰۲۱). از این روی، متوسط وزن هر لاشه مرغ در ایران نسبت به متوسط جهانی و نسبت به کشورهای عمده تولیدکننده گوشت مرغ بیشتر می‌باشد.

طبق آمارهای رسمی کشور، تعداد واحدهای مرغ گوشتی در ایران در سال ۱۴۰۰ برابر ۱۷۸۱۱ واحد با ظرفیت ۴۲۱۸۸۳ هزار قطعه و تعداد واحدهای مرغ مادر گوشتی نیز برابر ۸۱۰ واحد با ظرفیت ۲۷۹۹۳ هزار قطعه بوده است. در طول سال‌های منتهی به سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ تعداد واحدهای مرغ گوشتی و ظرفیت آن‌ها با افزایش و پس از آن تا سال ۱۳۹۸ با کاهش همراه بوده، اما در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ مجدد تعداد این واحدها و ظرفیت تولیدی آن‌ها رو به فزونی نهاده است. سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ به طور متوسط با ۲۰۸۱۲ واحد مرغ گوشتی و با ظرفیت ۴۲۴۴۵۴ هزار قطعه بیشترین تعداد واحد و ظرفیت تولیدی مرغ گوشتی را در بین سال‌های مورد مطالعه در اختیار داشته‌اند.

به استناد آمارهای وزارت جهاد کشاورزی، متوسط سالانه میزان تولید گوشت مرغ از ۶۹۶ هزار تن در دوره پایه (سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۷۸) با رشد کل دوره ۲۷۴ و متوسط رشد سالانه ۶/۲ درصد به ۲۶۰۲ هزار تن در دوره انتهایی (سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۹۷) افزایش داشته است. طی همین بازه زمانی، سهم گوشت مرغ از کل تولیدات حیوانی از ۹/۴ به ۱۵/۴ درصد فزونی یافته، به گونه‌ای که پس از عسل بیشترین میزان افزایش سهم را میان تولیدات حیوانی دارا بوده است.

روند تولید گوشت مرغ در کشور طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵ و همچنین اهداف برنامه‌های سوم تا ششم توسعه جهت تولید آن در نمودار ۱ ارائه شده است. بررسی‌های نشان می‌دهد که میزان تولید گوشت مرغ از

۶۵۰ هزار تن در سال ۱۳۷۵ با رشد مستمر سالانه ۶/۴ درصد به ۲۱۲۲ هزار تن در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته و از سال ۱۳۹۴ تا سال ۱۴۰۰ نیز گرچه نوساناتی داشته، اما با رشد سالانه ۴ درصد به ۲۶۷۹ هزار تن رسیده است. رشد شایان توجه تولید گوشت مرغ طی دوره مورد مطالعه به شدت مدیون واردات نهاده‌ها بوده است.

نمودار ۱. روند تولید گوشت مرغ در کشور طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵ و اهداف برنامه‌های سوم تا ششم توسعه جهت تولید آن.

مأخذ: بخش کشاورزی و منابع طبیعی در برنامه‌های اول تا پنجم توسعه کشور، مجموع قوانین برنامه ششم توسعه (احکام دائمی برنامه‌های توسعه و تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت و الحاق‌های آن) و آمارهای رسمی تولیدات وزارت جهاد کشاورزی.

هدف تعیین شده برای تولید گوشت مرغ طی برنامه سوم توسعه (سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۳) این بوده که از ۷۴۶ هزار تن در سال نخست برنامه با متوسط رشد سالانه ۳/۱ درصد به ۸۴۴ هزار تن در سال پایانی آن فزونی یابد. بنا بر آمارهای وزارت جهاد کشاورزی، عملکرد برنامه مذکور در تولید گوشت مرغ از ۸۰۳ هزار تن در سال نخست برنامه با متوسط رشد سالانه ۹/۴ درصد به ۱۱۵۲ هزار تن در سال پایانی آن افزایش یافته است. در این فاصله زمانی، میزان تحقق اهداف تولید گوشت مرغ از ۱۰۸ به ۱۳۶ درصد فزونی یافته است (متوسط پنج‌ساله میزان تحقق اهداف = ۱۲۳ درصد) (نمودار ۱ و جدول ۱).

در برنامه چهارم توسعه (سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸) مقرر گردیده که تولید گوشت مرغ از ۱۲۴۸ هزار تن در سال نخست برنامه با متوسط رشد سالانه ۶/۵ درصد به ۱۶۴۵ هزار تن افزایش یابد، آمارهای وزارت جهاد کشاورزی نشان می‌دهد که عملکرد برنامه مذکور از ۱۲۳۷ هزار تن در سال نخست برنامه با متوسط رشد سالانه ۶/۸ درصد به ۱۶۱۰ هزار تن فزونی یافته است. طی همین بازه زمانی، میزان تحقق اهداف تولید گوشت

مرغ از ۹۹ به ۱۰۰ درصد رسیده است (متوسط پنج ساله میزان تحقق اهداف = ۱۰۲ درصد) (نمودار ۱ و جدول ۱).^(۱)

در برنامه پنجم توسعه (سالهای ۱۳۹۴-۱۳۹۱) برای تولید گوشت مرغ این هدف تعیین شده که از ۱۷۹۷ هزار تن در سال نخست برنامه با متوسط رشد سالانه ۶/۵ درصد به ۲۳۱۶ هزار تن در سال پایانی آن فزونی یابد. طبق آمارهای رسمی، عملکرد برنامه مذکور جهت تولید گوشت مرغ از ۱۷۸۳ هزار تن در سال ابتدایی برنامه با متوسط رشد سالانه ۴/۵ درصد به ۲۱۲۳ هزار تن رسیده است. طی همین بازه زمانی، میزان تحقق اهداف تولید گوشت مرغ از ۹۹ به ۹۲ درصد کاهش داشته است (متوسط پنج ساله میزان تحقق اهداف = ۹۵ درصد) (نمودار ۱ و جدول ۱).^(۱)

هدف تعیین شده برای تولید گوشت مرغ در برنامه ششم توسعه (سالهای ۱۴۰۰-۱۳۹۶) نیز بر این بوده که از ۲۱۷۹ هزار تن در سال نخست برنامه با متوسط رشد سالانه ۳/۵ درصد به ۲۴۹۷ هزار تن در سال پایانی آن افزایش یابد. بر اساس آمارهای وزارت جهاد کشاورزی، عملکرد این برنامه از ۲۲۳۷ هزار تن در سال آغازین برنامه با متوسط رشد سالانه ۴/۶ درصد به ۲۶۷۹ هزار تن در سال انتهایی آن فزونی یافته است. میزان تحقق اهداف تولید گوشت مرغ طی همین بازه زمانی از ۱۰۳ به ۱۰۷ درصد رسیده است (متوسط پنج ساله میزان تحقق اهداف = ۱۰۸ درصد) (نمودار ۱ و جدول ۱).^(۱)

به طور کلی، از منظر موفقیت برنامه‌های توسعه در تحقق هدف مدنظر تولید گوشت مرغ، داده‌های آماری نمودار ۱ و جدول ۱ نشان می‌دهد که میزان گوشت مرغ تولید شده در برنامه سوم (به‌ویژه در سال‌های پایانی برنامه) بیش از اهداف تعیین شده بوده است، لیکن در تمامی سال‌های برنامه چهارم تا اواسط برنامه پنجم توسعه شاهد آن هستیم که هدف و عملکرد تولید گوشت مرغ تقریباً همپای هم رشد نموده‌اند. اهداف تعیین شده برای تولید گوشت مرغ در سال‌های پایانی برنامه پنجم و به‌خصوص در سال بدون برنامه ۱۳۹۰ بیشتر از میزان تحقق یافته بوده است. در برنامه ششم به دلیل تجدیدنظر در اهداف تولید گوشت مرغ مشاهده می‌شود که میزان تحقق یافته تولید گوشت مرغ بیشتر از اهداف بوده است (به‌ویژه در سال ۱۳۹۸).^(۱)

جدول ۱. اهداف و عملکرد برنامه‌های توسعه سوم تا ششم در تولید گوشت مرغ. (واحد: هزار تن - درصد)

برنامه	سال	هدف	عملکرد	درصد تحقق
برنامه سوم	۱۳۷۹	۷۴۶	۸۰۳	۱۰۸
	۱۳۸۰	۷۶۹	۸۸۵	۱۱۵
	۱۳۸۱	۷۹۲	۹۴۲	۱۱۹
	۱۳۸۲	۸۱۸	۱۱۰۴	۱۳۵
	۱۳۸۳	۸۴۴	۱۱۵۲	۱۳۶
برنامه چهارم	۱۳۸۴	۱۲۴۸	۱۲۳۷	۹۹
	۱۳۸۵	۱۳۲۹	۱۳۶۰	۱۰۲
	۱۳۸۶	۱۴۱۲	۱۴۶۸	۱۰۴
	۱۳۸۷	۱۵۰۶	۱۵۶۵	۱۰۴
	۱۳۸۸	۱۶۰۵	۱۶۱۰	۱۰۰
بدون برنامه	۱۳۸۹	۱۷۰۹	۱۶۶۶	۹۷
برنامه پنجم	۱۳۹۰	۱۷۹۷	۱۷۸۳	۹۹
	۱۳۹۱	۱۹۱۶	۱۸۷۱	۹۸
	۱۳۹۲	۲۰۴۲	۱۹۶۷	۹۶
	۱۳۹۳	۲۱۷۵	۲۰۳۳	۹۳
	۱۳۹۴	۲۳۱۶	۲۱۲۳	۹۲
بدون برنامه	۱۳۹۵	۲۴۶۷	۲۰۶۹	۸۴
برنامه ششم	۱۳۹۶	۲۱۷۹	۲۲۳۷	۱۰۳
	۱۳۹۷	۲۲۵۴	۲۳۵۵	۱۰۴
	۱۳۹۸	۲۳۳۳	۲۷۳۳	۱۱۷
	۱۳۹۹	۲۴۱۴	۲۶۴۱	۱۰۹
	۱۴۰۰	۲۴۹۷	۲۶۷۹	۱۰۷

مأخذ: بخش کشاورزی و منابع طبیعی در برنامه‌های اول تا پنجم توسعه کشور، مجموع قوانین برنامه ششم توسعه (احکام دائمی برنامه‌های توسعه و تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت و الحاق‌های آن) و آمارهای رسمی تولیدات وزارت جهاد کشاورزی.

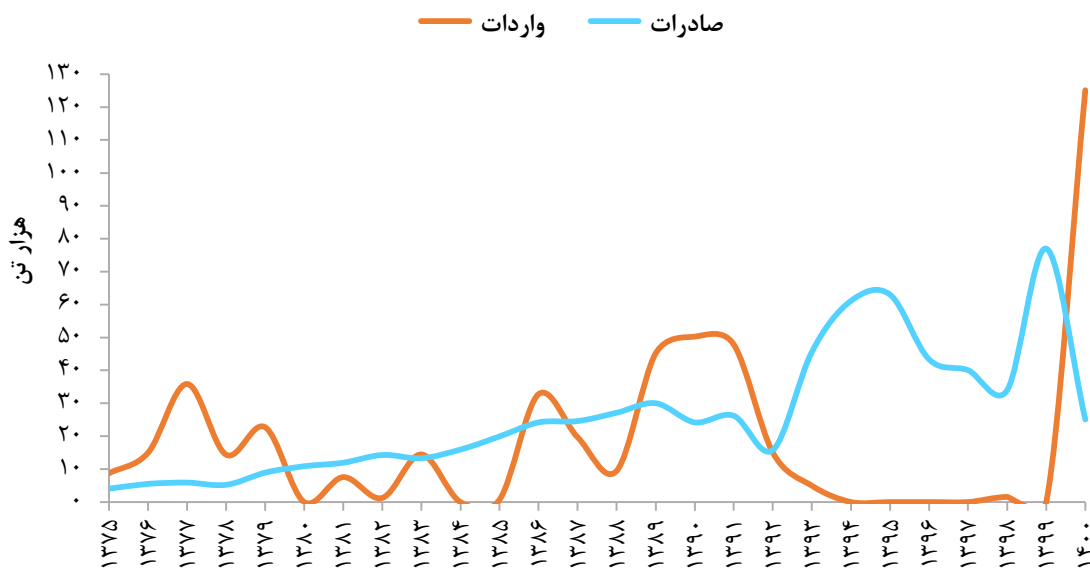
اهداف برای سال ۱۳۸۹ بر اساس اهداف سال آخر برنامه توسعه چهارم و متوسط رشد سالانه این برنامه و برای سال ۱۳۹۵ بر اساس اهداف برنامه توسعه پنجم و متوسط رشد سالانه این برنامه پیش‌بینی شده‌اند. اهداف و عملکرد سال اول برنامه‌های توسعه پنجم و ششم نیز با سال قبلشان ملاک سنجه قرار گرفته‌اند.

در برنامه ششم میزان تولید عسل پیش‌بینی نشده است، لذا این محصول در مجموع اهداف تولیدات لحاظ نشده است.

۱-۲- تجارت و سرانه مصرف گوشت مرغ

بنا بر آمارهای رسمی کشور، در فاصله دوره پایه (سالهای ۱۳۷۵-۱۳۷۸) تا انتهای (سالهای ۱۴۰۰-۱۳۹۷) مورد مطالعه، متوسط سالانه میزان واردات گوشت مرغ از ۱۸/۵ هزار تن با متوسط رشد سالانه ۲/۵ درصد به ۳۱/۷ هزار تن، صادرات آن از ۵/۱ هزار تن با متوسط رشد سالانه ۱۰/۳ درصد به ۴۴ هزار تن، عرضه کل آن از ۷۰۹ هزار تن با متوسط رشد سالانه ۶/۱ درصد به ۲۵۹۰ هزار تن و عرضه سرانه آن نیز از ۱۱/۵ کیلوگرم با متوسط رشد سالانه ۴/۶ درصد به ۳۱ کیلوگرم رسیده است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که طی سالهای ۱۴۰۰-۱۳۷۵، به‌طور متوسط گوشت مرغ ۸ درصد از کل (۲۳۵ هزار تن) واردات محصولات حیوانی به کشور را به خود اختصاص داده‌اند. میزان واردات گوشت مرغ در ۱۸ سال از ۲۶ سال مورد مطالعه (۱۴۰۰-۱۳۷۵) کمتر از ۲۰ هزار تن بوده و تنها در سال ۱۴۰۰ بیش از ۱۰۰ هزار تن گزارش شده است (نمودار ۲). گوشت مرغ همچنین طی سالهای ۱۴۰۰-۱۳۷۵ به‌طور متوسط ۵ درصد از کل (۴۸۲ هزار تن) صادرات محصولات حیوانی از کشور را به خود اختصاص داده‌اند. میزان صادرات گوشت مرغ تنها در سالهای ۱۳۹۴، ۱۳۹۵ و ۱۳۹۹ توانسته از ۵۰ هزار تن فراتر رود (نمودار ۲).

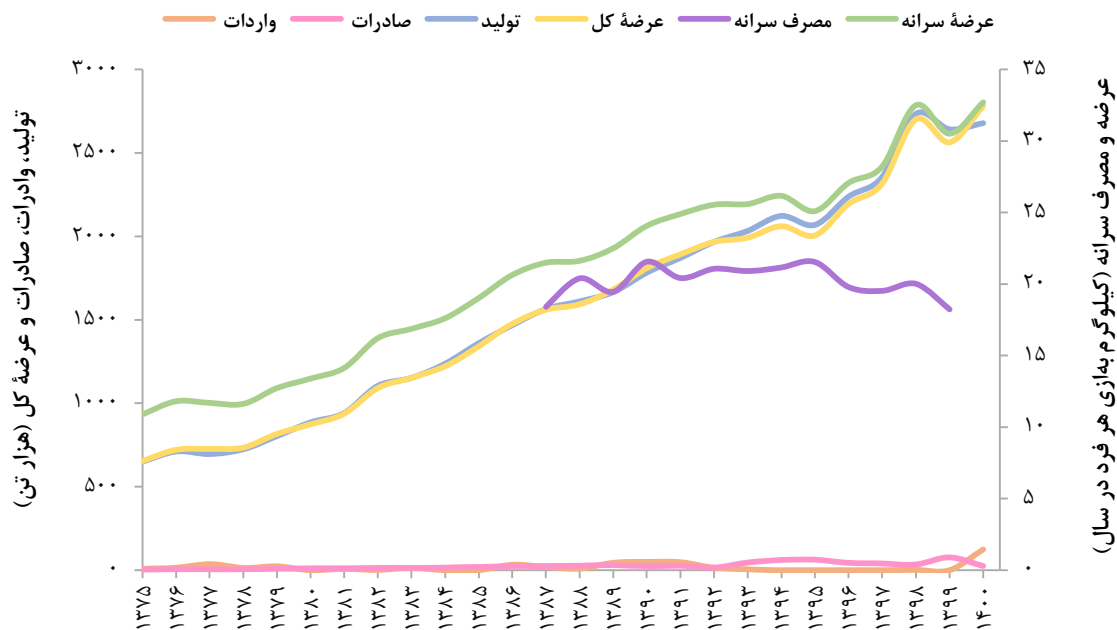
نمودار ۲. روند واردات و صادرات گوشت مرغ در کشور طی سالهای ۱۴۰۰-۱۳۷۵.

مأخذ: آمارهای گمرک جمهوری اسلامی ایران.

مقایسه روند تولید، واردات، صادرات، عرضه کل و عرضه سرانه گوشت مرغ در کشور طی سالهای ۱۴۰۰-۱۳۷۵ و مصرف سرانه آن طی سالهای ۱۳۸۷-۱۳۹۹ در نمودار ۳ ارائه شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که طی دوره مورد مطالعه (سالهای ۱۴۰۰-۱۳۷۵) میزان واردات و صادرات گوشت مرغ ناچیز بوده و عرضه کل آن به تولید داخل اتکا داشته است. لذا مشاهده می‌شود که مقدار تولید و متعاقباً عرضه کل این محصول

روندی صعودی داشته و سالانه حدود ۶ درصد به آن افزوده شده است. عرضه سرانه گوشت مرغ در کشور نیز طی کلیه سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵ با رشد مستمر سالانه ۴/۵ درصد افزایش داشته است.

طبق نمودار ۳، مصرف سرانه گوشت مرغ در خانوارهای کشور طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۵ به‌طور متوسط ۲۰/۵ کیلوگرم و تقریباً ثابت بوده و پس از آن رو به کاهش نهاده و نهایتاً در سال ۱۳۹۹ برابر ۱۸/۲ کیلوگرم اعلام شده است. طی سال‌های مورد بررسی، میزان مصرف سرانه گوشت مرغ به‌دلیل قیمت مناسب و عرضه مستمر بین گروه‌های درآمدی از تغییرات زیادی برخوردار نیست. بنا بر ارزیابی‌های انجام‌شده، متوسط سالانه مصرف سرانه گوشت مرغ طی چهار سال منتهی به سال ۱۳۹۹ در گروه یک درآمدی (با درآمد کم)^۱ برای خانوارهای شهری ۱۶/۴ و برای خانوارهای روستایی ۱۵/۳ کیلوگرم، در گروه دو درآمدی (با درآمد متوسط)^۲ برای خانوارهای شهری ۱۸/۹ و برای خانوارهای روستایی ۱۸ کیلوگرم و در نهایت در گروه سه درآمدی (با درآمد بالا)^۳ برای خانوارهای شهری ۲۳ و برای خانوارهای روستایی ۲۴/۷ کیلوگرم بوده است. در مجموع، میان خانوارهای شهری و روستایی کشور از نظر مصرف سرانه گوشت مرغ تفاوتی وجود نداشته است.

نمودار ۳. تولید، واردات، صادرات، عرضه کل و عرضه سرانه گوشت مرغ طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵ و

مصرف سرانه آن طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۹.

مأخذ: آمارهای وزارت جهاد کشاورزی، مرکز آمار ایران، گمرک جمهوری اسلامی ایران و محاسبات مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق ایران.

^۱ گروه یک درآمدی (با درآمد کم) شامل سه دهک درآمدی اول، دوم و سوم می‌باشد.

^۲ گروه دو درآمدی (با درآمد متوسط) شامل چهار دهک درآمدی چهارم، پنجم، ششم و هفتم می‌باشد.

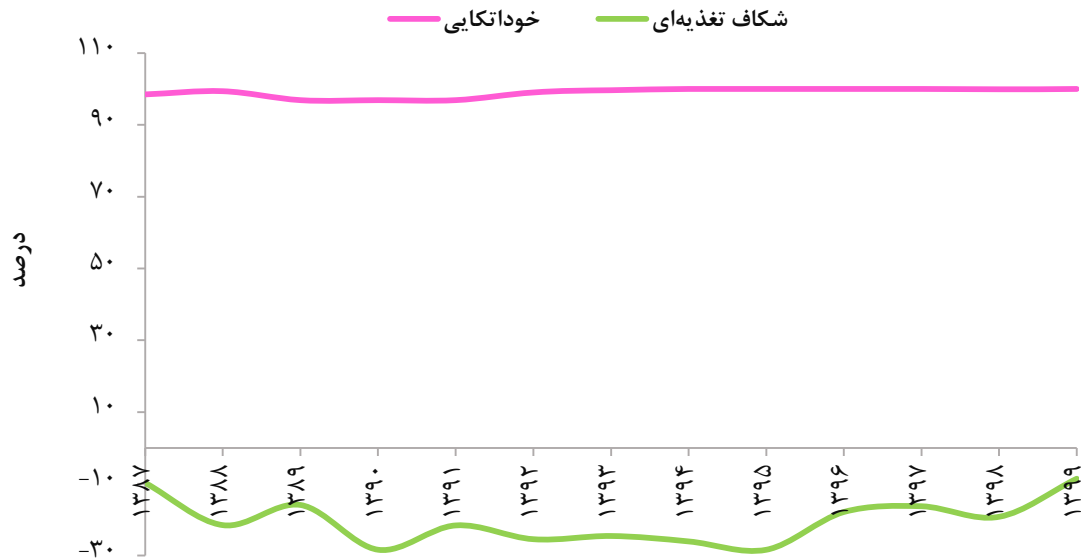
^۳ گروه سه درآمدی (با درآمد بالا) شامل سه دهک درآمدی هشتم، نهم و دهم می‌باشد.

۱-۳- میزان خوداتکایی در تأمین گوشت مرغ و شکاف تغذیه‌ای در مصرف آن

گرچه میزان خوداتکایی در تأمین محصولات غذایی از نسبت میزان تولید به میزان عرضه کل محاسبه می‌شود، لیکن از آن‌جاکه ممکن است میزان واردات به‌دلیل سیاست‌های ارزی یا مداخله آمران و عاملان سیاست جهت حمایت از تولید داخلی (بدون توجه به شاخص تغذیه‌ای آن کالا) به‌نحوی باشد که مصرف موردانتظار آن کالا به‌طور کامل تأمین نشده باشد، میزان خوداتکایی کشور در تأمین گروه محصولات حیوانی طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۹ بر مبنای مقادیر مصرف اعلامی مرکز آمار ایران محاسبه می‌شود که در نمودار ۴ گزارش گردیده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که گوشت مرغ مصرفی جامعه طی ۱۳ سال مورد مطالعه به‌ندرت به‌واسطه واردات تأمین است. میزان خوداتکایی کشور در تأمین این ماده پروتئینی طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۲ بین ۹۷ تا ۹۹ درصد نوسان داشته و طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۹ نیز برابر ۱۰۰ درصد و ثابت بوده است.

با این وجود، هنگام ارزیابی میزان خوداتکایی کشور در تأمین محصولات حیوانی نمی‌بایست از دو نکته مهم چشم پوشاند. مقوله نخست، شدت بالای وابستگی به واردات خوراک دام، طیور و آبزیان جهت تولید محصولات حیوانی می‌باشد که این امر بی‌تردید استمرار خوداتکایی کشور در تأمین این گروه محصولی را با سؤالی جدی مواجه می‌نماید. بنا بر نتایج بررسی‌های صورت‌گرفته، میزان وابستگی به واردات خوراک طیور در تولید گوشت مرغ طی چهار سال منتهی به ۱۴۰۰ برابر ۸۲/۳ درصد بوده است. مقوله با اهمیت دیگر این است که تاکنون خوداتکایی کشور در تأمین محصولات حیوانی موردنیاز جامعه تا حد زیادی مرهون پایین بودن میزان تقاضا و مصرف سرانه محصولات مذکور (به‌سبب کاهش قدرت خرید افراد جامعه) بوده است.

شکاف تغذیه‌ای، چالشی جهانی است که به عدم توانایی افراد جامعه در دستیابی به تغذیه مناسب و سالم اشاره دارد. این شکاف ممکن است از عوامل مختلفی مانند فقر، ناپایداری‌های اقتصادی، بحران‌های طبیعی، تنوع کم در رژیم تغذیه‌ای، توزیع نابرابر منابع غذایی نشأت گیرد و خطرات جدی را برای سلامت افراد به همراه داشته باشد و هزینه‌های هنگفتی را به نظام بهداشت و درمان و متعاقباً بدنه اقتصادی کشورها تحمیل نماید. طبق نمودار ۴، گوشت مرغ تنها محصول حیوانی می‌باشد که طی ۱۳ سال مورد مطالعه نه تنها جامعه در مصرف آن با شکاف تغذیه‌ای مواجه نبوده، که حتی به‌لحاظ توصیه بهداشتی از وضعیت مطلوبی برخوردار بوده است. شکاف تغذیه‌ای در مصرف گوشت مرغ از منفی ۱۰ درصد در سال ۱۳۸۷ با نوسانات به منفی ۲۸ درصد در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته و تا سال ۱۳۹۵ نیز تغییرات معناداری نداشته، طی سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۸ به‌طور متوسط منفی ۱۸ درصد و تقریباً ثابت بوده و سرانجام در سال ۱۳۹۹ برابر منفی ۸/۵ درصد اعلام شده است.

نمودار ۴. وضعیت خوداتکایی کشور در تأمین گوشت مرغ و شکاف تغذیه‌ای در مصرف آن طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۴۰۰.

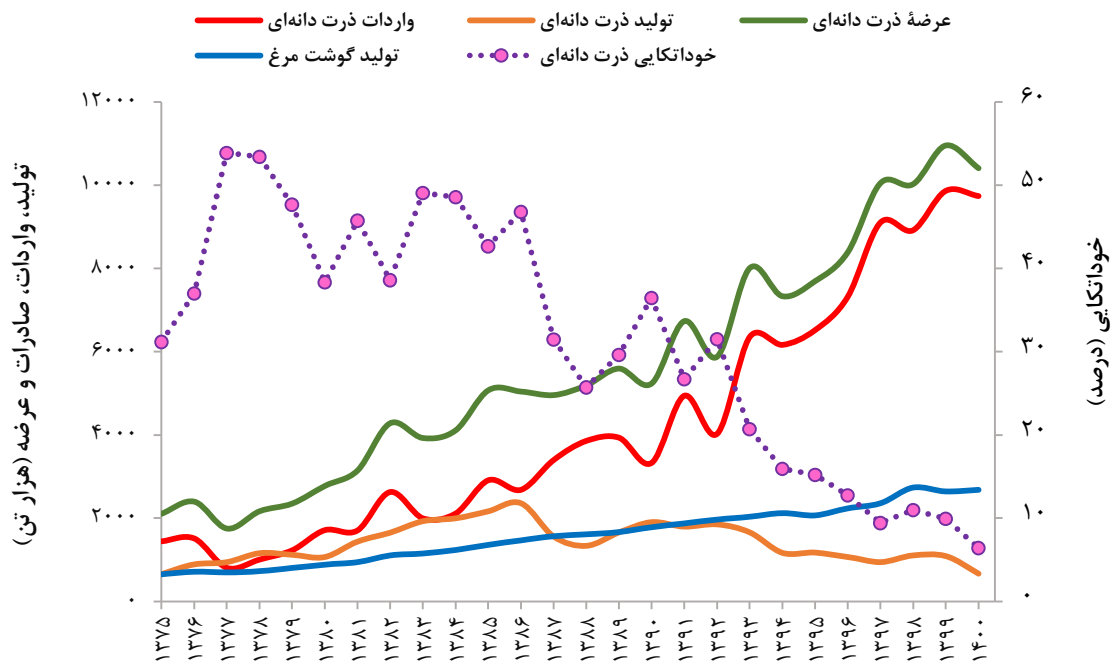
مأخذ: آمارهای مرکز آمار ایران، گمرک جمهوری اسلامی ایران و مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق ایران.

۱-۴- تأمین خوراک طیور

در صنعت پرورش طیور تغذیه و جیره‌بندی غذایی برای این موجودات به‌نحوی برنامه‌ریزی می‌شود که بتوان رشد آن‌ها را سرعت بخشید. افزون بر این، از آن‌جاکه در صنعت مذکور با موجودات زنده مواجه هستیم، حفظ سلامت آن‌ها بسیار بااهمیت تلقی می‌گردد. خوراک یکی از مهمترین عوامل دخیل در حفظ سلامتی و افزایش راندمان طیور و به‌طور کلی افزایش سودآوری و پایداری صنعت پرورش طیور به‌شمار می‌آید.

مقایسه وضعیت تولید، واردات، عرضه کل و خوداتکایی ذرت دانه‌ای با وضعیت تولید گوشت مرغ در کشور طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۴۰۰ در نمودار ۵ نشان داده شده است. بر اساس آمارهای گمرک جمهوری اسلامی ایران، متوسط سالانه عرضه کل ذرت دانه‌ای در کشور از ۲۱۰۲ هزار تن در دوره پایه (سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۷۸) به ۱۰۳۵۸ هزار تن در دوره انتهایی (سال‌های ۱۳۹۷-۱۴۰۰) رسیده و به‌طور کلی در طول ۲۶ سال مورد مطالعه از روندی صعودی برخوردار بوده است. در دو مقطع مورد بررسی، متوسط سالانه میزان واردات ذرت دانه‌ای به‌ترتیب برابر ۱۱۹۲ و ۹۴۰۶ هزار تن و متوسط سالانه میزان تولید داخلی آن به‌ترتیب برابر ۹۱۰ و ۹۵۲ هزار تن گزارش شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که طی سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۷۵، تولید ذرت دانه‌ای تقریباً همپای واردات آن افزایش یافته، لیکن پس از سال ۱۳۸۶ تا سال ۱۴۰۰ واردات ذرت دانه‌ای با رشدی چشمگیر همراه بوده و عرضه کل این نهاده بر واردات اتکاء داشته است. علاوه بر افزایش تقاضا برای گوشت مرغ و تخم مرغ (به‌عنوان ماده پروتئینی مقرون‌به‌صرفه و قابل دسترس‌تر نسبت به گوشت قرمز)،

توسعه صنعت تولید فروکتوز، روغن و فرآورده‌های جانبی مرتبط نیز بر افزایش شایان توجه واردات ذرت دانه‌ای به کشور از سال ۱۳۹۲ به بعد اثرگذار بوده است. نظر به نمودار ۵، خوداتکایی کشور در تأمین ذرت دانه‌ای طی سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۷۵ از ۳۱ به ۵۴ درصد افزایش یافته، سپس از سال ۱۳۷۸ تا سال ۱۳۸۶ رشدی نداشته و به‌طور متوسط ۴۶ درصد بوده و پس از آن طی یک روند نزولی و همراه با نوسان به ۶ درصد در سال ۱۴۰۰ رسیده است.

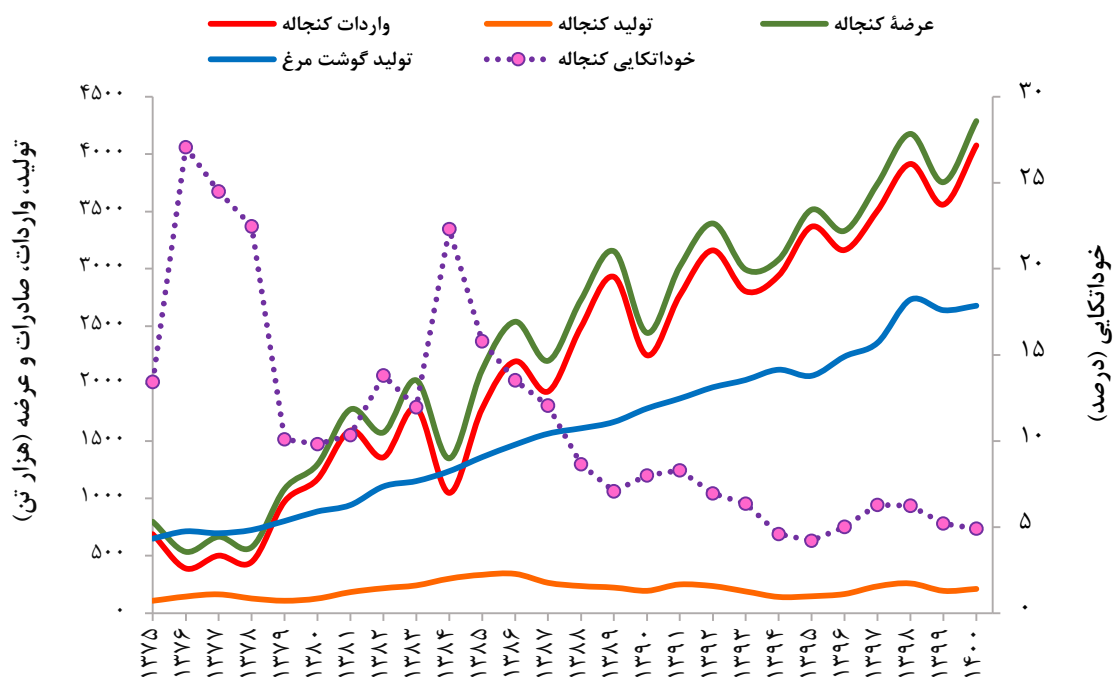

نمودار ۵. روند تولید، واردات، عرضه کل و خوداتکایی ذرت دانه‌ای و تولید گوشت مرغ در کشور طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۴۰۰.

مأخذ: آمارهای وزارت جهاد کشاورزی، گمرک جمهوری اسلامی ایران و مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق ایران.

مقایسه وضعیت تولید، واردات، عرضه کل و خوداتکایی در تأمین کنجاله با وضعیت تولید گوشت مرغ در کشور در نمودار ۶ نشان داده شده است. متوسط سالانه عرضه کل کنجاله در کشور از ۶۴۳ هزار تن در دوره پایه (سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۷۸) به ۳۹۹۰ هزار تن در دوره انتهایی (سال‌های ۱۳۹۷-۱۴۰۰) رسیده و به‌طور کلی در طول ۲۶ سال مورد مطالعه از روندی صعودی برخوردار بوده است. متوسط سالانه میزان واردات کنجاله در دو مقطع مورد بررسی، به‌ترتیب برابر ۵۰۷ و ۳۷۶۴ هزار تن و متوسط سالانه میزان تولید داخلی آن نیز برابر ۱۳۶ و ۲۲۵ هزار تن گزارش شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۴۰۰، تولید داخلی کنجاله تقریباً ثابت بوده و تنها در سال‌هایی در دهه ۸۰ و ۹۰ افزایش داشته و در کل رشد معناداری نداشته است. با این وجود، واردات کنجاله گرچه طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۷۸ تقریباً ثابت و به‌طور متوسط

۵۰۷ هزار تن بوده، لیکن از ۴۴۵ هزار تن در سال ۱۳۸۷ با نوسان و رشد سالانه ۱۱ درصد به ۴۰۷۷ هزار تن در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته و عرضه کل نهاده مذکور نیز طی این مدت بر واردات متکی بوده است. افزایش چشمگیر واردات و به تبع آن عرضه کل کنجاله از سال ۱۳۸۷ به بعد را می‌توان با افزایش تقاضا برای گوشت مرغ و تخم مرغ (به‌عنوان ماده پروتئینی مقرون‌به‌صرفه و قابل دسترس‌تر نسبت به گوشت قرمز) مرتبط دانست. طبق نمودار ۶، خوداتکایی کشور در تأمین کنجاله از ۱۳ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۲۷ درصد در سال ۱۳۷۶ افزایش یافته، سپس تا سال ۱۳۷۸ تغییرات چندان معناداری نداشته، طی سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۷۹ به‌طور متوسط ۱۱ درصد گزارش شده، در سال ۱۳۸۴ به ۲۲ درصد فزونی داشته و بعد از سال ۱۳۸۴ نیز با روند نزولی مستمر به ۵ درصد در سال ۱۴۰۰ رسیده است.

نمودار ۶. روند تولید، واردات، عرضه کل و خوداتکایی کنجاله و تولید گوشت مرغ در کشور طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۴۰۰.

مأخذ: آمارهای وزارت جهاد کشاورزی، گمرک جمهوری اسلامی ایران و مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق ایران.

۲- مهمترین چالش‌های صنعت طیور

- بالا بودن ضریب تبدیل خوراک به گوشت مرغ در نژاد آرین در مقایسه با نژادهای خارج؛
- بالا بودن هزینه تمام‌شده تولید؛
- افزایش مداخلات دولت در سیاست‌گذاری، تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی؛
- اثرات تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سرنوشت صنعت طیور؛

- قیمت‌گذاری دستوری و ناموزون از نظر انطباق با رفاه اقتصادی مرغدار و مصرف‌کنندگان در زمان مناسب؛
- فشار غیرمنطقی عوامل نظارتی به مرغدار به‌جای عوامل فروش و در نتیجه فراهم شدن فضای بسیار مساعد برای عوامل سوداگر و سودجو در بازار عمده و خرده‌فروشی مرغ.
- نامناسب بودن اندازه و مناطق استقرار واحدهای پرورش طیور؛
- عدم وجود زنجیره یکپارچه (تولید تا مصرف) در صنایع طیور؛
- عدم حمایت دولت از زنجیره تولید و مدرن‌سازی سیستم‌های پرورش و زنجیره ارزش طیور؛
- وابستگی به واردات در تأمین خوراک طیور و منابع ژنتیکی آن‌ها (اعم از مرغ مادر و اجداد و جوجه یک‌روزه)؛
- چند برابر شدن نقدینگی مورد نیاز واردات نهاده‌های خوراک و مشکلات واردات به‌موقع این اقلام
- شعارزدگی برای تولید نهاده مورد نیاز در داخل کشور؛
- توزیع نهاده توسط سامانه دولتی بازارگاه (صنعت طیور بضاعت کافی برای مدیریت عملیاتی و جلوگیری از فساد و سوداگری را دارد)؛
- بی‌نظمی شدید در تأمین نهاده‌ها برای مزارع مرغ مادر و گوشتی؛
- کم‌توجهی به ضرورت استفاده از نسخه جیره غذایی متناسب با ژنتیک، سن، بهره‌وری و ظرفیت‌های منابع غذایی قابل دسترس؛
- بهره‌وری پایین مصرف خوراک تهیه دستی در مرغداری‌ها؛
- کم‌توجهی به اهمیت خوراک آماده کامل، استاندارد و بهداشتی متناسب با برنامه‌های پرورش؛
- چالش استفاده اجباری از نژاد احیاء‌نشده آراین بدون جبران زیان مالی آن؛
- قدیمی بودن فن‌آوری‌ها و فرسودگی سیستم‌های پرورش، تولید و طیور؛
- عدم کفایت و صنعتی نبودن کشتارگاه‌های طیور؛
- کمبود زیرساخت‌های استاندارد نظیر امکانات سردخانه‌ای و وسایل حمل‌ونقل اختصاصی، نگهداری و عرضه شناسنامه‌دار محصولات؛
- تعارض منافع بین بخش‌های تولید و صنایع این گروه از تولیدات؛
- نارسایی نظام توزیع و عرضه گوشت مرغ؛
- عدم هماهنگی تولید و عرضه جوجه یک‌روزه با برنامه‌های پرورش مرغ گوشتی؛
- عدم ثبات و نارسایی در اجرای شیوه‌های توزیع و عدم به‌کارگیری روش‌های نوین و بهداشتی توزیع؛

- کم‌توجهی به معیارها و استانداردهای بهداشتی و پزشکی در تولید، تدارک و توزیع محصولات طیور و همچنین نظارت و کنترل ناکافی بر این فرآیندها؛
- ضعف در پایش مستمر و پیشگیری از بیماری‌های طیور (واکسیناسیون، ضدعفونی‌های اولیه و نظایر آن)؛
- کشتار در وزن‌های غیراستاندارد؛
- کمبود منابع مالی و سرمایه‌گذاری در صنعت طیور؛
- ناکارآمدی اقدامات مربوط به برندسازی تولیدات طیور مطابق با استانداردهای بین‌المللی شناخته‌شده؛
- عدم حمایت از صادرات گوشت مرغ در شرایط واردات خوراک طیور با ارز نرخ آزاد؛
- ناکارآمدی سازوکارهای ارائه خدمات بیمه؛
- ضعف، نارسایی، عدم دقت و نابه‌هنگام بودن آمارها و اطلاعات مرتبط با صنعت پرورش و تولید.

۳- مرغ لاین آرین

دانش تولید مرغ لاین در چند شرکت در سایت‌های کشورهای آمریکا، انگلیس، هلند، آلمان، فرانسه و البته ایران مستقر است. تولید لاین، پیشرفته‌ترین فن‌آوری در صنعت طیور است که تمامی مرغ‌های اجداد، مادر، گوشتی و تخم‌گذار از آن مشتق می‌شود. مرغ لاین تعیین‌کننده تمامی صفات و خصوصیات ذاتی مرغ از جمله میزان بازدهی به‌شمار می‌آید. گرچه سرمایه‌گذاری در زمینه مرغ لاین پرهزینه و گران است، لیکن دانش تولید مرغ لاین از اهمیت وافری برخوردار می‌باشد که موجب تمایز کشورهای دارنده این دانش می‌گردد. فن‌آوری دستیابی به مرغ لاین به‌قدری راهبردی است که حتی در مقالات علمی مربوط به اصلاح ژنتیکی نیز اشاره‌ای به ریز اطلاعات آن نمی‌شود.

۳-۱- تاریخچه مرغ لاین آرین در ایران

سال ۱۳۶۵ را می‌توان سال آغاز مهیاسازی مقدمات لازم جهت وارد کردن یک لاین مرغ به ایران دانست. پس از مهیا کردن شرایط و انتخاب نژاد هایبرو (نژادی با وزن متوسط و مدت پرورش ۴۲ روزه) از شرکت یوربرد، یک گله این نژاد از هلند وارد ایران شد. علیرغم این‌که کارشناسان هلندی بعد از مدت کوتاهی ایران را ترک کردند، به همت کارشناسان ایرانی که در مورد مرغ لاین، چگونگی تغذیه، بهداشت، پرورش، اصلاح نژاد، نتاج‌گیری و ... در کشورهای هلند و کانادا آموزش دیده بودند؛ از همان یک گله، گله‌های اجداد، مادر و ... ایجاد شدند.

از سال ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۱ لاین آرین حدود ۹۵ درصد از سهم بازار را در اختیار داشت. همزمان با استقرار دولت هفتم و هشتم در جهاد کشاورزی سهم آلاین مذکور به صفر رسید. در دولت نهم با تصدی وزیر وقت

جهاد کشاورزی، مجدداً لاین آراین به چرخه تولید برگشته و حدود ۱۰ درصد بازار را در اختیار می‌گیرد و موجب حفظ این لاین می‌گردد. در سال ۱۳۹۳ و همزمان با دولت یازدهم، سهم لاین آراین از بازار به صفر رسید. در سال های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹، وزارت جهاد کشاورزی دولت دوازدهم براساس بیانات مقام رهبری که فرمودند مرغ لاین باید احیا و اثرات آن دیده شود؛ تصمیم گرفت اقدامات لازم برای اتکا بر نژاد آراین را در دستور کار قرار دهد که باعث بروز مشکلاتی برای صنعت مرغداری کشور شده است.

در زمان بهره‌برداری از نژاد آراین در کشور، سهم هیبرید راس انگلستان تنها ۲۵ درصد و کاب ۵ درصد بود؛ لیکن سال به سال سهم نژادهای خارجی افزایش و سهم آراین کاهش یافته است. این شرایط عمدتاً ریشه در پایین بودن عملکرد نژاد آراین در مقایسه با نژادهای خارجی داشته است. ضریب تبدیل دان به گوشت مرغ در لاین آراین نیز اختلاف معنی‌داری با نژادهای رقیب خارجی داشته و مهم‌تر این‌که طی این سال‌ها هیچ اقدام اصلاحات ژنتیکی در مورد نژاد آراین انجام نشده است؛ حال آن‌که رقبای خارجی با انجام کارهای اصلاحی مانند کاهش نسبت سر، پا، گردن و مواد زاید به گوشت از میزان ضایعات مرغ کاسته و به موفقیت‌های قابل توجه‌ای نائل گردیده‌اند.

۳-۲- برآورد میزان افت نژاد آراین

- کیفیت لاشه مرغ نژاد آراین نسبت به رقبای خارجی پایین بوده و افت لاشه ۵ درصد بیشتر از نژادهای خارجی است.
- وزن‌گیری نژاد آراین حداقل ۲۰ درصد کمتر از رقبای خارجی خود در دوره پرورش مشابه می‌باشد.
- ضریب تبدیل نامناسب سوپه آراین که در حدود ۲۲ درصد بیشتر از نژادهای خارجی موجود است و در شرایطی که قیمت نهاده‌های دامی بسیار بالاست، منطقاً عاقلانه، استفاده از نژادی است که با مصرف دان کمتر، گوشت بیشتری تولید کند.

با در نظر گرفتن موارد بالا و همچنین بنا بر داده‌های جداولجدول ۲، جدول ۳ و جدول ۴ هزینه‌های تحمیلی نژاد آراین در تولید گوشت مرغ و محصولات آن برآورد شده است.

میزان گوشت مرغ موردنیاز مصرفی براساس برآورد مقدار مصرف سرانه هر فرد و جمعیت کشور ۲۳۶۶ هزار تن است. با توجه به اختلاف ۵ درصدی افت لاشه نژاد آراین نسبت به نژاد خارجی، به ۲۰۲ هزار تن گوشت مرغ بیشتر نیاز است. بر این اساس، مابه‌التفاوت جوجه‌ریزی با نژاد آراین (با توجه به ۵ درصد تلفات) ۸۵/۲ میلیون قطعه می‌باشد (جدول ۳). حسب ضریب تبدیل خوراک (دان) در جوجه نژاد خارجی که ۱/۸ و جوجه نژاد آراین با ۲/۲ و با توجه به قیمت دان در جدول ۲، هزینه مابه‌التفاوت دان ۳۳۶۸۴۹/۵ میلیارد ریال است. در صورت استفاده از نژاد آراین در مقابل نژاد خارجی، هزینه اضافه پرورش نژاد فعلی آراین (بدون احیای

ژنتیکی قابل قبول) با احتساب هزینه‌های مرغ مادر گوشتی این نژاد در مجموع ۴۷۹۴۶۵ میلیارد ریال برآورد می‌شود. این مبلغ با توجه به نرخ تسعیر دلار (۲۸۵ هزار ریال) معادل ۱۶۸۲/۳ میلیون دلار می‌باشد؛ یعنی به‌ازای هر کیلو گوشت مرغ تولیدی برابر ۲۰۲/۷ هزار ریال، به‌ازای هر جوجه برابر ۳۵۶/۲ هزار ریال و به‌ازای هر فرد برابر ۵۲۶۸/۹ هزار ریال هزینه اضافه پرداخت می‌گردد.

جدول ۲. ویژگی‌های مرغ گوشتی و مرغ مادر مورداستفاده در محاسبات میزان افت استفاده از نژاد آراین

شرح	مقدار	واحد
مرغ گوشتی	وزن متوسط هر مرغ زنده - کیلو	۲.۵
	افت لاشه نژاد خارجی - درصد	۲۱٪
	افت لاشه نژاد آراین - درصد	۲۶٪
	مرغ قابل طبخ خارجی	۱.۹۷۵
	مرغ قابل طبخ آراین	۱.۸۵
	جمعیت کشور (نفر) + مهاجرین افغانی	۹۱,۰۰۰,۰۰۰
	مصرف سرانه	۲۶
	تلفات جوجه	۵٪
	قیمت دان	۲۰۵,۰۰۰
	ضریب تبدیل جوجه خارجی	۱.۸
	ضریب تبدیل جوجه آراین	۲.۲
	نرخ تسعیر دلار	۲۸۵,۰۰۰
	هزینه‌های مربوط به دارو، واکسیناسیون، نیروی انسانی و انرژی برای هر قطعه مرغ گوشتی	۴۰,۰۰۰
	قیمت مرغ زنده	۵۲۰,۰۰۰
مرغ مادر	تعداد جوجه از هر سر مرغ مادر خارجی	۱۵۰
	تعداد جوجه از هر سر مرغ مادر آراین	۱۲۰
	مصرف دان جوجه مادر در دوران پرورش	۱۲
	مصرف دان جوجه مادر در دوران تولید	۴۵

ماخذ: آمار فدراسیون طیور ایران

جدول ۳. پنج سناریو جهت تامین مرغ مورد نیاز کشور با تامین از نژاد خارجی یا نژاد آراین با توجه به نیاز

به تامین ۲۳۶۶ هزار تن مرغ در کشور

شرح	مقدار مرغ زنده (هزار تن)	تعداد جوجه مورد نیاز با لحاظ ۵٪ تلفات (هزار قطعه)	تعداد جوجه مادر مورد نیاز برای تامین مرغ مصرفی (هزار قطعه)
برمبنای ۱۰۰٪ نژاد خارجی	۲,۹۹۵	۱,۲۶۱	۸,۴۱
برمبنای ۱۰۰٪ نژاد آراین	۳,۱۹۷	۱,۳۴۶	۱۱,۲۲
برمبنای ۸۵٪ نژاد خارجی و ۱۵٪ نژاد آراین	۳,۰۲۵	۱,۲۷۴	۸,۸۳
برمبنای ۸۰٪ نژاد خارجی و ۲۰٪ نژاد آراین	۳,۱۶۳	۱,۳۳۲	۱۰,۷۴
برمبنای ۷۵٪ نژاد خارجی و ۲۵٪ نژاد آراین	۳,۰۶۰	۱,۲۸۸	۹,۳۱

ماخذ: آمار فدراسیون طیور ایران

جدول ۴. مقادیر هزینه‌های ایجادشده در صورت استفاده از نژاد آرین

شرح	هزینه	واحد
هزینه های مربوط به دارو، واکسیناسیون، نیروی انسانی و انرژی برای هر قطعه مرغ گوشتی آرین مازاد	۳,۴۰۸	میلیارد ریال
هزینه هدر رفت ناشی از افت نژاد آرین و نژاد خارجی	۱۰۵,۲۲۸	میلیارد ریال
هزینه مابه التفاوت دان نژاد آرین و نژاد خارجی	۳۳۶,۸۴۹	میلیارد ریال
هزینه دان مصرفی مازاد پرورش و تولید نژاد آرین نسبت به استفاده از نژاد خارجی	۳۲,۸۵۵	میلیارد ریال
مجموع هزینه های مربوط به دارو، واکسیناسیون، نیروی انسانی و انرژی برای هر قطعه مرغ مادر گوشتی	۱,۱۲۵	میلیارد ریال
مجموع هزینه تحمیلی از نژاد آرین	۴۷۹,۴۶۵	میلیارد ریال

ماخذ: آمار فدراسیون طیور ایران

۳-۳- استراتژی مطلوب جهت توسعه نژاد آرین

- ایجاد مزرعه تحقیقاتی نژاد آرین بایستی قبل از ترویج بی‌رویه استفاده از لاین موجود تجاری در اولویت قرار گیرد.
- ارجح است که وزارت جهاد کشاورزی با واگذاری لاین تجاری آرین به فعالان بخش خصوصی، آن را از دولتی بودن صرف خارج کرده و بخش خصوصی مسئولیت سرمایه‌گذاری تجاری آرین را عهده‌دار شود، ولی هزینه‌های اصلاح ژنتیکی آن بر اساس برنامه بخش خصوصی باید حداقل تا ۵ سال توسط وزارت جهاد کشاورزی یا سایر بخش‌های دولتی ذی‌ربط تأمین شود.
- در جایگزینی آرین با نژادهای موجود خارجی بایستی هزینه-فایده آن برای اقتصاد کلان کشور بدون هرگونه اعمال سلیقه غیرفنی در نظر گرفته شده و جایگزینی تدریجی آن منطبق با تمام اصول اقتصادی کلان ملی و بین‌المللی باشد. ضمن این‌که لازم است مابه‌التفاوت هزینه‌های اضافی آن به مرغداران داوطلب پرورش آرین در کشور به‌صورت پایدار فراهم شود.
- باید از سیاسی و دولتی کردن موضوع توسعه تولید مرغ آرین به‌شدت پرهیز شود، چون مخلوط شدن مسائل اجرایی تولید با مسائل سیاسی، آن را محکوم به شکست قطعی می‌کند.
- اصلاح نژاد آرین بهتر است صرفاً با تمرکز بر ویژگی محیطی و اقلیمی کشور صورت نگیرد و توجه به بازارهای منطقه در قالب توسعه آرین بعنوان چشم‌انداز این پروژه در نظر گرفته شود.

۳-۴- پیشنهادات جهت تولید و صادرات پایدار گوشت مرغ و محصولات آن

- از آن‌جاکه نظام جوجه‌ریزی همواره منطبق با نیاز بازار مرغداران گوشتی تنظیم می‌گردد و همچنین با توجه به این‌که تولید جوجه یک‌روزه و پرورش مرغ گوشتی امری کاملاً رقابتی و متناسب با تقاضای بازار مصرف گوشت مرغ است، لذا هر گونه بی‌توجهی به خسارت‌های سنگین این بخش و مداخله

دستوری در آن (به‌ویژه تعیین تکلیف دولتی برای تعداد و نرخ آن) امر ناپسند بوده و جز برهم زدن این رقابت کامل در ساختار فعلی حاکم بر مرغداری‌های موجود، اثر دیگری نخواهد داشت.

- قطع کامل دخالت دولت در قیمت‌گذاری و یا در صورت اصرار بر ادامه این روند ناخوشایند قیمت‌گذاری، صرفاً اعلام قیمت حداقل و حداکثر برای مصرف‌کننده مد نظر باشد و از قیمت‌گذاری در مرغداری که زمینه سوداگری و سوءاستفاده واسطه‌های بی‌هویت و بدون شناسنامه را فراهم می‌کند، خودداری شود. البته در مقطع خاصی که ضرورت ایجاب می‌نماید تا خرید تضمینی توسط دولت صورت پذیرد صرفاً برای این امر جلسه لازم با حضور تشکل‌های ذی‌ربط برگزار و تصمیمات لازم اتخاذ شود.

- ساختار فعلی صنعت بایستی با اختیار کامل دادن به تشکل‌های ذی‌صلاح موجود در این صنعت سامان‌دهی گردد. سپس می‌بایست با ترویج و فرهنگ‌سازی مناسب میان صاحبان سرمایه، ساختار فعلی را طی یک برنامه زمانی تدریجی ولی نه چندان طولانی، در این مرغداری‌ها و نظام مقرراتی اعتمادساز متحول نمود و تحت مسئولیت کامل تشکل‌های مذکور به شکل مدیریت یکپارچه مالکیتی یا مدیریتی تولید تغییر مسیر داد تا بدین ترتیب بتوان مدیریت اقتصادی و بهره‌وری را در تمام بخش‌های زنجیره ارزش صنعت در بازار داخلی، صادرات و مدیریت بهداشتی تولید تا عرضه به‌صورت کنترل‌شده و قابل‌ردیابی به ثمر رساند.

- بحران تأمین اجداد مرغ گوشتی کشور با صدور مجوز واردات نژادهای برتر که سابقه کار در ایران دارند، هر چه سریع‌تر حل و فصل شود.

- برای توسعه نژاد آراین راهکارهای ارائه‌شده در قبل، دستورات ابلاغی و برنامه درازمدت موردتوجه قرار گیرد و ضمن دستور فوری برای اصلاح رویکردها و دستورات صادرشده فعلی، با جدیت و اهمیت خاص موضوع توسعه آراین، از هدررفت منابع ملی کشور و به‌ویژه سرمایه‌های اندک موجود در مرغداری‌های مادر و تجاری گوشتی کشور جلوگیری شود.

- برای حصول بهترین نتیجه پایدار در مورد این سویه، با یک برنامه مدون علمی - اجرایی که به‌صورت شفاف و بدون هرگونه محرمانگی در دسترس اصحاب متولی صنعت طیور قرار گیرد و با کمک و همراهی صاحبان سرمایه در مسیر توسعه موردنظر حرکت نموده و قادر باشد متکی به توانمندی ملی، قله‌های افتخار و رقابت را در این حوزه فتح نماید.

منابع

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

مرکز آمار ایران.

فدراسیون طیور ایران. ۱۴۰۱. سند برنامه ملی ۵ ساله صنعت طیور ایران-از تولید تا عرضه ۱۴۰۴-۱۴۰۰.

گمرک جمهوری اسلامی ایران.

وزارت جهاد کشاورزی.

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)

FAOSTAT

United Nations (UN)